

Mit ér az ember, ha olvasó?

Beszámoló egy konferenciáról

A Magyar Olvasástársaság (HUNRA), a Kaposvári Egyetem Pedagógiai Főiskolai Karának Művelődés- és Médiatudományi Intézete, a kaposvári Megyei és Városi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Könyvtárostanárok Egyesülete és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum országos szakmai konferenciát rendezett április 6–7-én Kaposvárott *Mit és az ember, ha olvasó?* címen. A konferencia nemcsak szervesen-természetesen illeszkedett-illeszkedik az olvasással kapcsolatos legkülönbözőbb szakmai, tudományos, könyvtárosi és egyéb összejövetelek, ankétok, szemináriumok, tanácskozások, konferenciák és megbeszélések újabban egyre gazdagabb választékába, hanem jele, indiciuma és bizonyítéka is egyúttal az olvasás iránt megnyilvánuló, egyre intenzívebbé (hogy ne mondjuk, egyre kétségbeesettebbé) váló érdeklődésnek. Ez az érdeklődés éppen nem újkeletű, még csak nem is eminenter könyvtári, könyvtárosi inaugurációjú. Az irodalomtudomány és esztétika ún. olvasásfordulatáról, paradigmaváltásáról a 3K olvasói Radnóti Sándor professzor könyve kapcsán kaphattak tájékoztatást (ld. a 3K idei első, januári számát!), a művelődéstörténet olvasásfordulatáról Monok István nemzetközi visszhangot keltett kutatásai is tanúskodnak (ld. a 3K tavalyi évfolyamának szinte valamennyi számát!), újabban került előtérbe az olvasás kutatása a talán legújabb (szinte-szinte már sztár-státusú) diszciplínában, az ún. kognitív tudományokban, de persze az élen haladnak a terep vizsgálatában-kutatásában a könyvtári-könyvtárosi ihletettséggű és elkötelezettséggű hazai olvasáskutatási, -pszichológiai, -szociológiai – immár csaknem fél évszázadra visszatekintő projektek is (Kamarás István, Nagy Attila, Gereben Ferenc, Katsányi Sándor és társaik neve nemcsak a magyar könyvtárosok fülében cseng ismerősen, eredményeiket a nemzetközi tudományosság is „visszaigazolta”). De maga a „dolog” még sokkal régebbi keletű. Ám hiába ez a „diadalmenet”, a helyzet sokban emlékeztet a grafológiára. Ludwig Klages, a nagy filozófus, mint ismert, szellemfilozófiai alapművei mellett, mintegy melleleg, megalapította és egyben mindjárt a csúcsra is járatta a grafológiát (1916-ban jelent meg szinte azonnal klasszikussá vált munkája, a *Handschrift und Charakter*, hogy azután szinte évente jelenjen meg újabb és újabb kiadásokban). Egyik legnagyobb csodálója, a nagy magyar filozófus–teológus jegyezte meg azután keserűen: most, hogy birtokunkban van a kézírás elemzésének kulcsa, biztos, szaktudományos módszere, kiderült, hogy nincs mire használnunk a módszert, nincs mit kinyissunk a kulccsal, hisz ki sem ír ma már kézzel. Mire az olvasáskutatás és az olvasásparadigma diszciplínái delelőre értek, jutottak, kiderült, ki sem olvas már. Illetve az, hogy olvasás helyett immáron valami egészen másról van szó, vége a Gutenberg-galaxisnak, a könyvek és így az olvasás világának. Vagy mégsem?

Többek közt erről szólt a most bemutatandó konferencia. Erről is szólt. Meg sok minden másról is. Az egyik fő eredménye, vívmánya ugyanis éppen az volt a *Mit ér*

az ember, ha olvasó?-nak, hogy a lehető teljességgel hordta terítékre az olvasás kapcsán felmerült, felmerülő és egyáltalán felmerülhető problematikát. Mert hisz? – mindannyian tudjuk – nem arról, nemcsak arról van szó, hogy kevesebben, mint az egyik főelőadótól, Gereben Ferentől megtudhattuk (*Az olvasási szokások változási tendenciái* címmel tartott előadást), Magyarországon immáron számszerű kisebbségben élve olvasnak, akik olvasnak, és hogy 2000-ben a nemolvasók (az egyáltalán és semmit nem olvasók) százalékaránya elérte a bővös – és persze tragikus – 51,2 százalékot (1985-ben még csak 35,6 százalékkal „részesültek” a nemolvasás dicsőségében). A kérdéskör ennél sokkal, de sokkal összetettebb. A nemolvasás, az alig olvasás világa egy új, egy más, egy még sohasem volt világ. Nos, a Mit-ér... konferencia megpróbált, méghozzá sikerrel, szembenézni *minden* idevonható problémával. Nem azt jelentette ez, botorság lenne ilyesmit még csak feltételezni is, hogy megoldást, módszert, utat mutatott volna a problémák „kezelésére”, menedzselésére, pláne nem „rendezésére”. Ellenben a legmagasabb szinten tárgyalt minden felmerülő kérdést. A „legmagasabb szint” nem henyé dicséret, afféle beszámoló túlzás. Öreg és megrögzött konferenciajáromként nem emlékszem tanácskozársra, könyvtárosra természetesen, ahol ennyi akadémikus, egyetemi professzor, Széchenyi-díjas nagyság és világszerte ismert tudós lett volna jelen és szólt volna az előadói pulpitusról. A tekintélyes címek és rangok áradatában bizony megesett (egy vagy két esetben), hogy egy-egy szerényebb egyetemi docenst is professzornak szólítottak – talán a homogén gátlás működhetett az elnököknél. (Csak zárójelben jegyzem meg, pletykáról van szó, az egyik – természetesen akadémikus, igaz, csak levelező tag – egy fontos akadémiai bizottsági ülésről kéredezkedett el, hogy autóba ülve száguldhasson Kaposvárra, megtartani expozéját. Az ülésen elnöklő akadémikus, Kulcsár Szabó Ernő professzor meghallván, hová készül akadémikustársa, már csak valahai KMK-munkatársi volta, Új Könyvek szerkesztői előléte okán is még biztatta is: oda muszáj elmenned, hagyj csak itt minket nyugodtan.) És, jóllehet aki mindezt nem kevés jóérzésel elbeszéli, e sorok szerzője sznob (aki, miként Szerb Antal a grófokról, az akadémikusokról gondolja, hogy feltétlenül különbek, mint a közember), mégsem arról van szó, hogy a legmagasabb szellemi–tudományos címek–rangok okán lett volna olyigen színvonalas a konferencia. Az előadók ugyanis valóban komolyan vették témájukat, teljes erőbedobással dolgoztak. Eredményeikből persze csak morzsákat közvetíthetünk.

Pléh Csaba (akadémikus, professzor, világhírű pszichológus, nyelvfilozófus és a kognitív tudományok egyik legrangosabb nemzetközi szakértője–tudósa) *Az olvasás szerepe a megismerési architektúra átalakulásában* címmel egy egészen új olvasáskonceptiót mutatott be. Arról szólt, nyilvánvalóan nemzetközi érdeklődést is kiváltani képes és fogó előadásában, hogy az olvasás mint olyan egészen egyediegyszeri, csak a legrafináltabb pszichológiai eszközkészlettel leírható folyamatobjektíváció, amelynek nemcsak létrejötté és „működése” „csoda” (abban az értelemben, ahogy Heidegger óta a nyelv csodájáról szokás értekezni éppen nem szépelgő bölcséleti traktátusokban), hanem „hatásai”, az általa generált folyamatok és objektivációk is azok. Valami – ma még egzaktan felmérhetetlen, de azért jól kitapintható – olyasmi „történet” az olvasás esetében, ami egyrészt beláthatatlan hatással van a pszichére, az emberi szellemre (úgy tűnik az egyik, ha nem a legfőbb generálója annak), másrészt antropológiai küszöböt is képez, és így természetesen alapténye nevelésnek, emberformálásnak, humanizálásnak stb.

Jelenits István (professzor, egészen friss Széchenyi-díjas, az országos nevekben éppen nem szűkölködő piarista rend egyik legfényesebb alakja) persze nem Pléh Csaba expozéjához „szólt hozzá”, ám ha összebeszélnek (nem tették, nem is teheték) sem illeszkedhetett volna diskurzusuk jobban egymáshoz, mint így történt. Jelenits István ugyanis – építve, hivatkozva a keresztény filozófiák és teológiák csaknem két évezredes gondolati hagyományára, arról szólt, hogy az olvasás a „belső párbeszéd” eszköze, a lelki élet (és ne gondoljon itt senki obligát kegyes-ségre) egyik alapmotívuma, aspektusa, keretfeltétele és eszköze. Hosszú lenne elmondani, milyen finomszerkezeteit mutatta ki Jelenits professzor a hangos, a mormoló és csöndes, magában történő olvasás lelki (szellemi) hatásmechanizmusainak, ám maga az, hogy ezek kimutathatóknak bizonyultak, ékesen szólott – megint csak – az olvasás „csodája” jelenségköréről.

Amikorra aztán a roppant népes hallgatóság (csaknem négyszázan regisztráltak magukat, ám több mint négyszázan ültünk a Somogy Megyei Önkormányzat pompás és hatalmas tanácstermében) már teljesen beleringatta magát a csodák (persze a fenti értelemben vett csodák) hangulatába, jött György Péter („csak” docens, viszont világhírű, az ELTE médiatudományok tanszékének vezetője), és jött a leforrázás. A hatalmas előadás bizony Gutenberg-galaxisellenes volt, még-hozzá nem sajnálkozó, tragikus felhangokkal terhes „fekvésben”, hanem bizony diadaloktól ittasan, a nyertes és a nyereséggel elégedett, azt leplezetlenül ünneplő modorában. Szükség volt erre a – konzervatívok, reakciósook (stb.) számára – elképesztően magabiztos és lehengető, ritka intellektuális teljesítménynek tűnő leforrázásra. György Péter ugyanis azt adta elő, és mindazt előadta, ami a – hagyományos értelemben vett – olvasás *ellen* szól. Ezek ismerete nélkül ki sem beszélhet, gondolkodhat, meditálhat könyvről és olvasásról, a könyv és az olvasás világáról, tágabb értelemben vett kultúrájáról. Akik ismerik Hankiss Elemér nagyszerű civilizációelméletét (és úgy tudom, szinte minden könyvtáros olvasta Az emberi kaland című opuszt), sejtik miről is van szó alapjában véve. Arról a – többek közt – szimbólumokból szövődő „hálóról”, védőfalról, „szféráról”, amely nélkül „nincs szabadság, nincs méltóság és nincs értelem” a – lehet, hogy ellenséges – univerzumban. Nos, e védőháló erejét és mivoltát fürkészni lehetetlen az ellenérvek gondos és aggályos mérlegelése nélkül. És hogyan mérlegeljünk, ha nem sorjáznak a György Péter-féle érvek, tények és értékelések?

Nem folytatnám az előadások, magisztrális expozék hosszú sorának szárazó ismertetését. Mint említettem, jött még Gereben Ferenc a maga – persze elkésztető – adatsoraival, jött Adamikné Jászó Anna az olvasásitanítás ezredfordulói antinómiáit, anomáliáit, kollízióit és kolapszusait sorjázató előadásával, jött Radnóti Sándor (akadémiai nagydoktor, professzor) az olvasásparadigma tengeren túlon is megsüvegelt szuperszakértője, jöttek még sokan mások (Vári Péter például, aki azt bizonyította be a hitetlenkedő közönségnek, hogy egy magyar egyetemista rosszabbul olvas – a szó technikai és pragmatikai értelmében –, mint egy svéd középiskolás. Persze a hitetlenkedőknek volt igaza, hiba csúszott a felmérésbe, de azért mégis...). Ám minderről csak akkor tudunk nem véleményt, hanem használható, mindennapjainkat, szakmánk gyakorlását meghatározó, újrajazoló szellemi poggyászt alkotni, sajátunkká tenni, ha – mint remélhető – ezek az előadások kötetformában is napvilágot látnak.

A lényeg, e sorok szerzője szerint legalábbis, az volt, hogy feltérképeződött a terep, a mezőny, a terep. Egy új összefüggésrendszerbe illesztődött, integrálódott az olvasás kérdésköre, egy olyan összefüggésrendszerbe, amely nem a szó hagyományos értelmében vett „műveltségi” kérdésekként kezeli az olvasnitudás, olvasástanítás, olvasás s olvasmányokkal való élés momentumait, hanem azt oda helyezi, ahová a pszichológusok, szociológusok, antropológusok, filozófusok (közülük is elsősorban a legújabb bölcséleti diszciplínát kialakító–meggyökereztető elmefilozófusok) szerint való (és ezeket az érveket sorjázatták az előadók): a kultúra és az emberi lét alapkérdéseinek szövevényébe.

A konferencia második napján szekcióülések folytak, öt nagyobb csoportban (Gutenberg- vagy/és Internet-galaxis szekció, olvasáspedagógiai szekció, Család a könyvtárban, könyvtár a családban, könyvtári szekció, Harry Potter kerekasztala, gyerekirodalmi szekció). Mindegyik szekcióban féltucatnyi vagy több vitaindító, -generáló kis vagy nagyobb előadást hallgathattak meg a résztvevők, és azután folytathattak – és folyt is – a vita, a fennforgó témák körüljárása, néha szenvedélyektől sem mentes diszkussziója. Ezekről a szekcióülésekről azután már igazán képtelenség beszámolni, csak a címek felsorolása oldalakat tölthetne be. Reméljük, a kiadandó kötetbe hiánytalanul belefér majd mindegyik opusz, olvashatjuk, tanulmányozhatjuk őket kedvünkre. Csak ízelítőül villantanánk fel néhány címet, jelezve-indikálva, milyen széles terepen folyt az előrehaladás, milyen frontokon folyt a csatározás. Az egyik legelmélyültebb szekcióelőadást Sonnevend Péter tartotta (*Netezők és olvasók – nemzetközi kitekintés – hál'Istennek ezt az előadást e bemutató után közvetlenül hozhatja a 3K*), de pazarnak bizonyult Tószegi Zsuzsanna expozéja is (*Az új modus legendi: nemcsak a számítógépes olvasás miatt változik a könyvolvasás*). Akiket kissé már sokkolt esetleg (nagyon is elképzelhető ez) a sok teória és filozoféma, a számtalan mélyenszántó paradigma és paradigmaváltás, azok az üdülést (és persze a goethei teóriaellenes zöld aranyfát) élvezhették, amikor a konkrét gondokról esett szó, mondjuk az irodalomtanítás hatékony stratégiáinak szemrevételezésekor vagy Cserhalmi Zsuzsanna kitűnő beszámolója hallgatásakor (*Olvasási stratégiák oktatása az irodalomtanításban*). És hasonló élveket kínáltak – többek közt – az olvasáspedagógiai szekció referátumai: *Az olvasás és a könyvtárhasználat a kerettantervekben*, *A szépirodalom megjelenése a szaktárgyakban*, *Mit olvasnak – avagy miért nem olvasnak a főiskolai hallgatók?* – stb., stb., stb.

A szekcióelőadásokról, referátumokról nemcsak azért nem lehet és nem érdemes hosszabban szólnia e sorok szerzőjének, mert lehetetlenre vállalkoznék. Azért sem, mert ezek legtöbbször lényegét a konkrétumok, a pontos számok és technikák, az eljárásmodok minuciózus leírása és elemzése, a követendő stratégiák és taktikák bevésése és pertraktálása, hasznaik (és ellenjavallataik) „fény–árny érzékeny arany lemezen” (Szabó Lőrinc) való súlyozása alkotta, tehát épp legfontosabb hozadékaikat hamisítaná meg a nagy vonalakban való ismertetés. Velük kapcsolatban – nem győzzük elégszer hangsúlyozni, várakozásainknak hangot adni – a kötetben való kiadás az egyetlen adekvát „viselkedési-elvárás” forma. (VK)

Netezők és olvasók

Nemzetközi kitekintés

Találgatások és várakozások

A sajtó márciusi hírei közt: tőzsdei zuhanások. A szakértők szerint: vagy jelentős gazdasági visszaesés előjele ez, vagy nem, még nem világos, mi várható, milyen tendenciák rajzolódnak ki ténylegesen.

MacLuhan közel negyven éve állapította meg, hogy a Gutenberg-galaxis végéhez értünk: a nyomtatott kiadványok helyébe új médiumok lépnek, s ezzel a civilizáció gyökeresen más irányt vesz. A. Kent, korunk egyik legnagyobb szakmabelije 1972-ben azt írta, hogy húsz éven belül a kiadványok fele már nem papíron jelenik meg. Tíz évvel később módosított: ez nem így következik be – de csak azért nem, mert erős a lélektani ellenállás, nehezebb áttörni a megszokás falait, mint racionálisan elvárható lenne.

Mai kiadói szakértők tíz évre előretételezve közel azonos súlyúnak vélik a könyvek és az elektronikus kiadványok profithozó esélyeit. Annyi bizonyos, hogy a jelen mégoly világosan látó személyiségei sem látják (láthatják) előre a soktényezős folyamatok további alakulását. Rengeteg értelmezési kísérlet születik, s ember legyen a talpán, aki köztük a valódi, a megvalósuláshoz közeli értelmezést képes felismerni. Az olvasás konferenciáján a könyvtáros maga is inkább adalékokat kínál és töprengéseit osztja meg, semmint készre sminkelt válaszokat ígér.

Közismert, hogy az egyéni olvasás a hellenisztikus korban vette kezdetét, a csendes olvasás pedig úgy ezer éve, a kolostorok falai közt formálódott. Az európai társadalmakban az olvasás szélesebb körben, tehát a lakosság 10–25%-át elérve, úgy kétszáz éve jelent meg.

Magyarországon a XIX. század végén a lakosságnak körülbelül fele minősült írás-olvasásra képesnek. Az 1890-es népszámlálás szerint a német nemzetiségűeknek 63, a magyaroknak 53, a szlovákoknak és horvátoknak 43, a szerbeknek 31, a románoknak 14, a ruszinoknak 10%-a. Sokunk nagy- vagy dédszülei még csak első esélyt kaptak arra, hogy a betűk, a nyomtatott könyv önálló értői legyenek. 1910–1970 közé tehető az az időszak, mikor a nyomtatott szöveg erős versenytárs nélkül a legtöbb hazai családban megjelenhetett, tért nyerhetett és jó esetben meggyökerezhetett (hogy ez a hatvan év egyébként milyen is volt, arról talán nem kell itt jellemzést adni).

Magyarországon jó másfél évtizede terjednek a személyi számítógépek, s az utóbbi években ez a tendencia látványosan felgyorsult. A távközlés terén a hazai rendszerváltozást követő évtized valószínűleg robbanást eredményezett: *2000 végén csaknem minden harmadik magyar polgárnak mobil telefon lapult a zsebében, s*

hamarosan a mobilok száma beéri a vezetékes készülékekét. Az irodákat s egyre inkább a lakásokat is elérte a számítógép-terjedés hulláma, s fékező tényezőket (ár!) leküzdve a hálózati kapcsolat is bevonult a háztartásokba, mindennapi életünkbe.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülésének igazgatója 2001. március végén hírül adta (Népszabadság, 2001. március 30.), hogy „*tart a könyves konjunktúra*”. Az éves könyvforgalom 1996 óta töretlenül nő: 1996-ban 20 milliárd, 1997-ben 24,4 milliárd, 1998-ban 30 milliárd, 1999-ben 33,4 milliárd, s a tavalyi évben 38,6 milliárd forintos nagyságrendet ért el. A 38,6 milliárdból a „131 adatközlő, piacvezető cég együttes tavalyi forgalma csaknem 34 milliárd forintot tett ki” (az 1-2 könyvet kiadók forgalma 0,4 milliárd, a diszkont könyveké 2, míg az import könyveké 2,4 milliárdra becsülhető). Ez lakosonként körülbelül 3 ezer forintot jelent, azaz egy (kettő?) könyvet (a könyvtárak vásárlása talán 3-4 milliárdot, a teljes összeg tizedét érheti el).

A könyv dicsérete és tekintélye

Az UNESCO az 1972-es évet az *Olvadás Évének* nyilvánította. (Ekkor került sor az IFLA-közgyűlés magyarországi megrendezésére is. Egy szubjektív megjegyzés: ekkor már a szovjet művelődéspolitiká is széles körben terjesztette, hogy a szovjet nép a „legtöbbet olvasó nép a világon”). Tíz évvel később, 1982 júniusában ugyancsak az UNESCO kezdeményezésére Londonban megrendezték a *Könyv Világkongresszusát* (World Congress on Books), melyen írók és fordítók, oktatási és könyves szakemberek, politikusok és közéleti emberek ezrei vettek részt 92 ország képviselőjében. A nevezetes *Londoni Nyilatkozat*, melyet a kongresszus résztvevői fogadtak el, hosszú távon is figyelemre méltó célkitűzéseket fogalmazott meg. A nyilatkozat újra megerősítette a tíz évvel korábban elfogadott Charter of Book (A Könyv Bullája) tíz alapelvét. Ezek közül néhányat említsünk:

- mindenkinek joga van olvasni,
- a könyvek fontosak az oktatás céljából,
- a társadalom támogassa alkotóit,
- a könyves és hangos dokumentumok előállítását szolgáló iparág jelentős szerepet játszik a társadalom fejlődésében,
- a könyvterjesztők és a könyvtárosok fontos szolgáltatást nyújtanak a kiadók és az olvasók érdekében,
- a könyveknek az országok közti szabad áramlása alapvető fontosságú, a könyvek segítik a nemzetközi megértést és a békés együttműködést.

A nyilatkozat ezen alapelveket igyekezett gyakorlati tennivalókra váltani. A résztvevők a jövőt olyannak látják, melyben:

- a könyvek könnyebben jutnak el még több emberhez,
- az emberek olvasási képessége és vágya minden társadalomban még szembeűnőbb lesz,
- a férfiak és nők természetes joga a tanulás és önmaguk művelése,
- a könyvek jelentős szerepet játszanak abban, hogy olyan társadalom jöjjön létre, melyben az emberek mindegyike teljesebb életet élhet.

1950 körül elérte a világ könyvkiadása elérte a félmillió választékot, majd a hatvanas évek végén meghaladta a hatszáz ezres határt. A századfordulóra a *szám megközelítette a milliós* értéket. A könyv, ez az ötszáz éves „matuzsálem”. Szívesen igyekszik tartani, és ahol lehet, növelni hatáskörét.

Nem feledhető ugyanakkor, hogy a fejlődőnek nevezett országokban még csupán ott tart az írás-olvasás terjedése, ahol Európában tartott a XIX. század közepén. ENSZ-statisztikák szerint a *nőknek Nigériában közel 90, Afganisztánban 80, Bangladesben 70, Egyiptomban 56, Tunéziában 40%-a a XX. század végén írástudatlan.*

Friss hír (akár biztatásul): a kaliforniai egyetem (UCLA) 2000 nyarán megjelent vizsgálódása szerint az *internetező*k számára az „ismeretek *első számú forrását ma még a könyvek jelentik (73%), ezt a napilapok követik (69%), az internet (67%) megelőzi a televíziót (53%) és a rádiót is (47%)*”, olvasható a *Byte* számítógépes magazin 2001. áprilisi számában Z. Karvalics László írásában.

Társadalom és ember

Ez a konferencia – meggyőződés – nevénél és célzatánál is lényegesen fontosabb hivatást tölt be. Széchenyi mondását a kiművelt emberfőkről elnyűtük/tönkrehasználták: már alig halljuk meg. Érdemes friss megközelítést keresni. Vagy annak előfeltételeit legalább. *Milyen lehet a mai ember?* És milyen a „gyorsuló időben” formálódó társadalom? A mai, az ipari társadalmat követő formáció még szintén keresi tartós használatra alkalmas nevét.

Posztindusztriális? Igen, persze, de ezzel szinte csak negatívumot mondunk: már nem indusztriális, minthogy már nem az ipari monstrumok, a tárgyak fizikai tömege adja a társadalmi jólét alapját. Illetve a tárgyak fizikailag egész másként válnak fontossá. Százötven éve a soktonnás mozdonyok változtatták meg a világot. Az utóbbi száz évben a pár száz kilós autók lepték el útjainkat. Most az öt-tíz kilós számítógépek alakítanak új életformát.

Információs társadalom? Ez már lényeges jegyet emel ki: egyre inkább valóságunk nélkülözhetetlen alkotóelemét képezi a beleplántált, a mindenütt jelen lévő, életünket vezérlő információ.

Globális társadalom? Bizonyára, mert a gazdaság mellett a civilizáció többi eleme is – élén a távközléssel meg a médiával – egyre inkább földlértékű.

Szolgáltató társadalom? Kétségtelenül, az ember sajátos igényei és elvárásai mintha lényegesen lennének a nagyrendszerek működési modelljeinek tervezésekor és működtetésekor.

Tudásgazdálkodó társadalom? Ez igen jól hangzik, van is benne igazság – szakmánknak meg különösen kellemesen csengést hordoz. Jó lenne pontosabban tudni, hol a határ információ és tudás között, tényleges tudást igényel-e ez az új világ vagy egyelőre ennek csak ígérete létezik.

Média-közponitú társadalom? Tényleg, majd mindent el lehet „adni”, ha kellő profizmussal, valóban érzékekre hatóan teszik dolgukat a „píárosok”.

Hálózati társadalom? Ennek is komoly esélye van, gondoljunk a távmunkára, távtanulásra, elektronikus kereskedelemre, interneten keresett-talált „hálótsárra”, – hogy csipetnyi frivolitás is keveredjen szavaink közé.

Szórakozásra hajló és vágyó társadalom? Ez is benne van a levegőben. J. Meadows, korunk szakmai guruja a who's who-ban adja hírül, hogy kedvenc hobbija: értekezleteken szunyókálni. Aki ilyen könnyedségre képes, az már legalább félig „nyerő”. Minden legyen könnyen fogyasztható, mindennek legyen kicsit cirkuszi vagy show-jellege.

Próbáljuk meg egy képletbe összevonni a fentieket. *A most formálódó társadalom globális és posztindusztriális, szolgáltató és szórakoztató, információs és tudásgazdálkodó, médiatizált és hálózati.*

Ebben a társadalomban az fogja szándékait sikerre vinni, aki képes a kánonokat és kódokat elsajátítani, megérteni, kiaknázni. Aki tud információt keresni és feldolgozni, aki képes kellő időben megfelelő döntéseket hozni, aki úgy kommunikál a környezetével – s e környezet maholnap tényleg az egész világ –, hogy nem értik félre, hogy törekvéseit méltányolják, és az illetékesek legitimálják. *E társadalom embere élni és együtt élni igyekszik, tanul és dolgozik, szórakozik és vágyakozik, feltalál és végrehajt, együttműködik és verseng, keres és tájékozódik.* Ez az ember „nincs kész”, nem egyszeri öntőforma terméke, maga is változik, s folyamatos kölcsönhatásban létezve környezetét is változtatja. E rugalmas alkalmazkodó képesség voltaképpen hatalmas feladat, telivér kihívás mindnyájunk számára.

Gondolataimban négy alaptényező szorít helyet magának e változtatva változó jelleg sikeréhez: *nyitott lelkiállat–motiváltság–kreativitás–folyamatos információ-fogyasztási és -termelő képesség.* Az első három most nem kerül terítékre (csak tézisszerűen annyit, hogy a gyermek képes ezek legtisztább megjelenítésére, s e gyermeki zsenialitásra később csak a legnagyobbak képesek, akik a juvenalitás jegyében, azaz holtig ifjan élnek le egész éltüket), annál inkább szükséges most a negyediket körbejárni, finom módszerekkel „megkönyvékezni”. De eközben nem felesleges szem előtt tartani, hogy az első három nélkül (szerintem) a siker nem lehetséges. Más szóval: úgy kell az információtermelésről és -fogyasztásról gondolkodni, hogy ne csak ne keresztesse a másik három erővonalat, de inkább azt kiaknázza tegye meg sajátos lépéseit. Például az információfeldolgozás egyben -termelést is jelent(het), ha kreativitás, nyitottság, motiváltság ösztönzi és fokozza.

Az információs technológia fejlődése

(Journal of Documentation, 1999. decemberi szám):

<i>1900 előtt</i>	nyomatás, illusztrációs technikák, távíró, telefon, írógép, lyukkártya, fényképezés, filmezés;
<i>1900–1940</i>	rádió, televízió, fakszimile-továbbítás, könyvtári lyukkártya, telex;
<i>1940-es évek</i>	első elektronikus számítógépek, nyomtatott áramkörök, mikrofilm;
<i>1950-es évek</i>	mikrohullámú kapcsolat, kereskedelmi forgalomban kapható elektronikus számítógépek, mágnesszalagos illetve -lemezes tárolók, optikai szkennerek, integrált áramkörök, xerox;
<i>1960-as évek</i>	távközlési műholdak, csomagkapcsolás, szövegszerkesztés;

- 1970-es évek első INTEL mikroprocesszorok, első mikroszámítógépek, mikroszámítógépek szövegszerkesztővel, elektronikus levelezés, ARPANET (Pentagon-fejlesztésként internet előfutára), Dialog adatbázis-forgalmazása, videofelvevők, floppy lemezek, on-line adatbázisok;
- 1980-as évek CD-ROM, multimédia, grafikai interfész, hypertext, lézernyomtató, képdigitalizálás, komputeres grafika;
- 1990-es évek internet keresőrendszerek.

Ebben a társadalomban az információ válik az egyik legmeghatározóbb erőforrássá. Ebben a társadalomban a folyamatos és elmélyült interaktív információhasználat az egyéni érvényesülés és a társadalmi hatékonyság sine qua non-ja. Az információhasználat megkerülhetetlen eleme és tartóoszlopa az olvasási készség és érdekelttség. Eközben az információhoz jutás új, huszadik századi elektronikus formáit – a telefont, a mobil telefóniát, a rádiót, a televíziót, a faxot és másokat – mind szélesebb körben, mind átfogóbban követi az interneten való megjelenés és az internet forrásainak igénybe vétele. Nem valószínű, hogy értékhierarchia rajzolódhatna ki köztük. Nem hiszem, hogy erre bárki hivatott lenne. (Lenin és Hitler a diktatúra hatalmi eszközeként favorizálhatta a filmet, a demokratikus közösség létformája a versengés.)

Német „távcső”

Vegyük elő „német távcsövünket”: cserkesszük be, fedezzük fel, miként is jelentkezik ott a feladat, és hogyan annak értése.

A *Schulbibliothek aktuell* című folyóirat 1989. évi 4. számában összeállítás olvasható a számítógép-használat, az olvasás és a szabadidőbeli viselkedés összefüggéseiről. Több hivatkozott elemzés pozitív kapcsolatot mérlegelt: jobb együttműködési, illetve segítőkészség kialakulása várható, a későbbiekben a racionális gondolkodás erősödése lesz tapasztalható. A számítógépek negatív hatásait hangsúlyozók részéről főként az elmagányosodás, a fiatalok személyiségének elcsenevesedése, a való világból való elmenekülés veszélyeit villantják fel. Többen feltételezték, hogy a modern média (tévé, mozi, video) használata tovább bővül a számítógép következtében. Az olvasási szokások változásait tekintve a vizsgálatok a géphasználat és az idevágó szakirodalom olvasása közti egyértelmű összefüggést mutatják, emellett inkább csak feltételezhető, hogy például a szépirodalom olvasására fordított idő csökkenhet (egyes vizsgálatok kezdeti visszaesés után a korábbi arányok visszaállítását mutatják ki). E korai összegzési kísérlet azért is figyelmet érdemel, mert rendkívül óvatosan értékelt az egyébként is laza összefüggéseket, tehát nem adott teret az egyébként könnyen elhatalmasodó kultúrpszimizmusnak.

A Die Welt március 21-i száma két konkurens távviadalának állította be a *lipcsei könyv-*, illetve a nevezetes *hannoveri CEBIT*-kiállítást (utóbbi az információs technika legnagyobb világsgszemléje). Idézi egy neves kiadó szavait arról, hogy a könyv „jelenleg mindennapi életünk legnélkülözhetőbb tárgyai közé sorolható”, mint-

hogy mindenki táncol, sportol, estéjét a rádiókészülék mellett tölti, moziba jár, s ezért semmi ideje nem marad könyvek olvasására. A gondolat a XX. század neves német kiadójától, S. Fischertől (Th. Mann, H. Hesse és mások kiadójától) származik, aki még azt is hozzátette, hogy a helyzet ilyenén alakulása az „ízlés romlásához, az ország szellemi és erkölcsi erőinek kiapadásához vezet”. Ami meghökkent: a gondolat 1926-ban fogalmazódott meg. Hogy ebből mi és milyen borzalmasan vált valóra, most nem célozom részletezni. Annyi azonban bizonyos, hogy a német könyvkiadás újabban soha nem látott magasságokat látszik elhódítani. A XX. század elején teljesítménye elérte az évi 25 ezer címet, majd az első világháború utáni egy-két évben megközelítette a 30 ezres választékot, hogy azután a hitlerizmus időszakában újra 25 ezer alá csúszson vissza. A tartós stagnálás érdemi túlszárnyalása a hatvanas évek óta folyamatos. Az egyesítés évében a német könyvkiadás már 61 ezer új megjelenésű könyvet produkált, majd 1999-re még további erőteljes növekedéssel már 80 ezer könyvet gondoztak (a világ élén, a németeket megelőzve, a választékot tekintve Kína, Japán és Nagy-Britannia található).

Ami az olvasói érdeklődést illeti, a legújabb könyves felmérések szerint átlagban minden német munkanapokon 22 percig olvas szakirodalmat és 18 percig szépirodalmat. Hétféteken viszont a számok következőképp alakulnak: 23 perc szakirodalom és 25 perc szépirodalom (ez utóbbi szint enyhe csökkenést jelent, minthogy 1992-ben ennél kettő perccel tovább olvastak). Ha a médiakínálat rohamos bővülését szem előtt tartjuk, megállapítható, hogy a meglehetősen jó eredményhez mérten csupán szerény veszteséget lehet konstatálni német környezetben.

2000. szeptember 18-án a hannoveri világkiállítás *Élni, tanulni és dolgozni az információs társadalomban* elnevezésű konferenciáján felszólalt G. Schröder német kancellár. Beszédének címe: *Internetet mindenki számára: az információs társadalom felé vezető út*. A politikus egyebek mellett utalt az ENSZ millenniumi ülésére, ahol a mai világ három legfontosabb kérdésének a következők bizonyultak: a szegénység leküzdése, a válságok kezelése és az információs társadalom fejlődése. Minthogy utóbbival a német társadalom fejlődése is szorosan összefügg, a kormányzat, így Schröder, megalkotta az *Innováció és munkahelyteremtés a XXI. századi információs társadalomban* elnevezésű programját. A tíz pontos programból emeljük ki a számunkra most legfontosabbakat. Az internet használata a közoktatás része: a jövő évben érje el az internet az összes iskolát, majd az összes közművelődési könyvtárat is, melyeknek „fontos funkcióit nem lehet túlbecsülni”. Még konkrétan: 2001 végére már minden második közművelődési könyvtárban ingyenes internethasználati lehetőséget fognak az olvasók rendelkezésére bocsátani. Továbbá: a munkaadók által dolgozóiknak otthoni használatra juttatott számítógép nem von adóterhet maga után. E pár példa jelezheti, hogyan gondolkodik a gazdasági és emberi versenyképességet fontosnak tekintő német állam vezetője. (Zárójelben: az előző német elnök, R. Herzog már 1999-ben amellett szállt síkra, hogy öt éven belül minden iskolai *osztályterem* nélkülözhetetlen része legyen a hálózathoz kapcsolódó számítógép, amit egyébként Clintonék Amerikában 2001-re terveztek megvalósítani.)

A német célkitűzés azért is figyelemre méltó, sőt mondhatni radikális, mert 1999 tavaszán – vagyis éppen két éve – a 43 ezer német iskolának töredéke (6500, azaz 15%) volt hálózati géppel felszerelve, s az NSZK-ban minden 41-ik diákra jutott egy gép, szemben az amerikai minden 16-dikkal).

Ellenpontozással, fanyar kétségekkel is érdemes itt szolgálni. *M. Horx*, a frankfurti jövőkutató intézet vezetője a napokban foglalta össze az internettel kapcsolatos prognózisuk főbb megállapításait (Die Welt, 2001. március 24.). A cikk alcíme azonnal provokál: a világháló álomvilágának tragikus tévedéseit (tragische Irrtümer von www.wolkenkuckucksheim) akarja leleplezni. Viharos terjedés? Ugyan, a rádió a század eleji Amerikában gyorsabban hódította meg a háztartásokat, mint most a számítógép (a rádió röpké tíz év alatt, 1915 és 1925 között elérte a családokban a 80%-os telítettséget, a színes tévé esetében ugyanennyi idő alatt a döntő többség hozzájutott, a mobiltelefon pedig még ennél is gyorsabban terjedt el). Horx azt állítja, hogy a mostanáig ismert hálózati személyi számítógép az *OECD-országok háztartásait tekintve 45%-os szinten eléri a telítettséget*, tehát e szint fölé nem fog emelkedni. (Kár, hogy nem magyarázza meg e vélekedés számítási hátterét.) Vagyis: az internet nem lesz mass média, tömegtájékoztató rendszer. Horx egyéb paradox állításaiból még egyet említsünk. Az információ nem tudás, sőt épp az ellenkezője. Az e-mail-zuhatag segíthet valamit egy projekt szervezésében, de maga az intellektuális munka máshol és másként megy végbe. Egy valódi új „hálózati embertípus” létrejötte pedig egészen más szándékokat és előfeltételeket kívánna meg minden résztvevőjétől. Az internet még a „*kőkorszaki rovasírás fejlettségi szakaszában*” leledzik. A civilizáció mindig újabb szintézisek létrehozásával lép előre az *emberi együttműködés finomodása* irányában: ebben a technikának legfeljebb előkészítő vagy kísérő, de semmiképpen nem meghatározó szerepe van.

Világháló: villámgyors „szövődmény”?

Az írországi NUA cégnek a háztartásokban használt hálózati számítógépek számáról közölt adatai szerint a világban:

- 1995 végén 16 millió gép,
- 1996 végén 61 millió gép,
- 1997 végén 101 millió gép,
- 1998 végén 150 millió gép,
- 1999 őszén 201 millió gép,
- 2000 végén 407 millió gép működött.

Ebből:

- Észak-Amerika 167 millió,
- Európa 113 millió,
- Ázsia 103 millió,
- Latin-Amerika 16 millió,
- Afrika és Közel-Kelet 5 millió gépet számlált.

Az országos telítettség adatai szerint skandináv államok (Dánia, Izland, Norvégia stb.) vezetnek 50% fölötti aránnyal (számítógép pedig összesen a háztartások háromnegyedében található), utánuk közvetlenül az USA és Kanada következik közel 50%-kal, majd Hollandia 46%-kal, Ausztria és Svájc 35% körüli értékkel, az NSZK 30%-kal stb. A számok és százalékok hónapról hónapra gyorsan változnak, olyan ütemű a terjedés a fejlett országokban.

Az 1999. évi norvég médiabarométer ilyen címmel foglalja össze a fejleményeket: mind szélesebben körben hat az internetláz. A háztartásoknak a mérések szerint 1997-ben 13, 1998-ban 22, míg 1999-ben már 36%-a rendelkezett hálózati számítógéppel, vagyis a vizsgált időszakban háromszorosára nőtt elterjedtsége. A gyerekek és fiatalok fele odahaza használja az internetet. Ez az arány jellemzi egyébként a diplomásokat is. A napi, illetve a heti gyakoriságú használat is közel hasonló ütemben emelkedett:

- napi használat 1997 és 1999 közt: 7–10–18%,
- heti használat ugyanekkor: 15–22–35%.

A norvég férfiak gyakrabban élnek e technikával, mint a nők. A 16–44 év közti férfiaknak bő 30%-a naponta hálózik, míg az utolsó heti használat a 16–24 év közöttiek 57%-ára volt jellemző. A nagyvárosi lakók inkább rászoktak, mint a kisebb településen élők.

A norvég háztartások kétharmadában (67%) volt 1999-ben számítógép (1998: 57%, 1997: 50%). A gyerekek és fiatalokúak családjában viszont már 80%-os az elterjedtség.

Az angliai Chester városi könyvtárában 1998–1999-ben másfél éves mennyiségi és minőségi vizsgálatot végeztek az internethasználati szokások megismerése céljából. A hálózat használatáért térítést kértek. A használók közt jelentős arányt képviseltek azok, akik *nem voltak beiratkozott tagjai a könyvtárnak* (s közülük minden negyedik nem is angol állampolgár). Foglalkozási helyzetüket vizsgálva megállapítható, hogy bő harmaduk teljes munkaidejű foglalkozást űz, 5–10% közötti arányt mutatnak a részfoglalkozásúak, 20–20% körüli arányban használták ki a lehetőséget a munkanélküliek és a diákok, s végül 10–10% körül mozgott a nyugdíjasok és az egyebek aránya. Különösen érdekes, hogy a diákok aránya nem érte el a könyvtárhasználók egészében képviselt arányukat (a térítés visszatartó ereje működhetett). Életkor tekintetében a *16–25 év közötti korosztály dominált 41%-kal, ezt követték a 26–35 közöttiek 39%-kal*, míg a többi életkori csoport ezekhez képest alárendeltnek bizonyult (36–45 év között 9, 46–59 közt 5, 60 év felett és 16 év alatt 3–3%). A nemek megoszlása érdekes eredményt hozott: a férfiak és nők közötti 51–49%-os arány mellett bizonyos életkori csoportokban a nők fokozottabb érdeklődéséről tanúskodnak a számok (pl. a 16–25 évesek 41%-nyi arányán belül 19 férfi és 22% női használót számláltak). Ugyancsak meglepő az internethasználat szempontjából, hogy a megkérdezettek *háromnegyede semmilyen előzetes* kiképzést sem kapott. Többen arról is beszámoltak, hogy szívesebben használják a könyvtári lehetőséget, mint például a barátok otthoni gépét, mert így nem okoznak azoknak plusz költséget, nem zavarja őket a lekötözöttség kényelmetlenségének érzete. A többség elfogadta a térítés gondolatát, mondván, az ingyenesség visszaélésre (mértektelen játék stb.) buzdítana.

Az Egyesült Államokban végzett elemzés szerint az *interneten lévő dokumentumok 87%-a angol nyelven íródott*. Az ország 250 milliós lakosságából 32 millió (13%) nem az angolt használja elsődleges nyelvként. 41 millió felnőtt (legalább 20%) küszködik írás-olvasási (megértési) problémákkal. 26 millió amerikai külföldön született, vagyis kulturális háttere esetenként elégtelen a teljes értékű megértés-megértetéshez. Ezek a csoportok részben átfedik egymást, mindenesetre a felnőtt lakosságnak legalább ötöde nem tud teljes értékűen a tartalomszolgáltatás előnyei-

ből részesezni – lett légyen szó bármilyen médiáról. 1999-ben 16 ezer közművelődési könyvtárból már legalább 11 ezer hálózati kapcsolattal rendelkezik.

A világ internethasználóinak már több mint ötven százaléka nem angol anyanyelvű. Egy angliai felmérés az információszerzés forrásai és módszerei tekintetében kiemelt helyre sorolta az alábbiakat:

– közművelődési könyvtár	77%
– család+barátok	62%
– hivatalok	54%
– posta	53%
– állampolgári tanácsadás	50%
– szakemberek (pl. orvos)	49%
– helyi közigazgatás	49%
– felsőoktatási könyvtár	42,5%.

Az információszerzés módja tekintetében az élboly (1–3 pontot kaptak az első három helyen említettek):

– személyes megbeszélés	1023 pont
– könyvolvasás	848 pont
– önálló keresés a gyűjteményben	827 pont
– újságolvasás	679 pont
– telefonálás	518 pont
– rádiózás	426 pont
– tévénézés	411 pont
– brosúraolvasás	312 pont
– számítógép-használat	275 pont

A számítógépes információszerzést a 19 év alattiak csoportjának 41%-a említette, míg a 20–29 év közöttieknek 22%-a, s a 30 felettieknek csupán 11%-a. (Journal of Documentation, 1999. 2. sz. 172–173. p.)

Egy kiadói körben végzett 1998 végi elemzés fontosabb adatai következnek. 1996-ban az „STM”-témakörökben (természet-+műszaki+orvostudomány) illetékes válaszolók 42%-a készített korábban valamilyen elektronikus szolgáltatást, míg 1998-ban már 74% vállalkozott erre. Az 1998-ban választott formák: 44% interneten, 33% CD-ROM-on, 13% floppyn, 10% intraneten. A más (humán- és társadalomtudományi) témakörben működők a következő arányokat jelezték: 28% internet, 20% CD-ROM, 7% floppy stb. A jövőt illetően a válaszadók 95%-a fontosnak tartja az interneten való megjelenést (de rövid távon csak 40% számít jövedelmező szereplésre). A két legfontosabb érv az internet mellett: nagyobb nyilvánosság és új fogyasztók elérési lehetősége.

K. Schönberger (Tübingen) az on-line-kommunikáció partnerstruktúráit vizsgálta. Arra a kérdésre, hogy ki hány partnerrel szokott a hálón érintkezni, a következő kép alakult ki: 47% csak 1–4 partnerrel ápol kapcsolatot, közel 20% még azok aránya, akiknek 5–10 partnere van, míg a 11–20, illetve a 20 fölötti partnert számlálók aránya 11 és 23%. Különösen érdekes az alsó és a felső csoport vezető aránya: vagyis a hálón kommunikálóknak közel fele csupán néhány kapcsolatra tart igényt, viszont minden negyedik esetében e kapcsolatok száma meghaladja a húszat. Az internet nyújtotta szolgáltatások közül magasan vezet a levelezés (gyakorlatilag

100% használja ezt) és a web (92%). Ehhez képest szerény a newsgroup-ok vagy a telebanking igénybevétele (21–21%).

Olvasók és internetezők

Pár éve átfogó felmérést végeztek az Európai Unió fiatal nemzedékének médiahasználatáról. A sokoldalú vizsgálódás keretében fontos szerepet kapott – az egyes médiumok otthoni megléte mellett – az időmérleg adatainak áttekintése is.

**A dániai gyerekek és fiatalok
médiahasználati időráfordítása (perc) 1997–1998-ban**

	6–16 évesek			15–18 évesek		
	Fiúk	Lányok	Átlag	Fiúk	Lányok	Átlag
Olvasás	19	23	21	31	58	45
Tévézés	163	150	156	180	162	170
Videózás	53	46	49	66	61	63
Rádiózás	54	61	58	110	122	117
Számítógép	82	27	53	79	39	59
Összesen:	371	307	337	466	442	455

A dán vizsgálatot vezető K. Drotner táblázata (The New Review of Children's Literature and Librarianship 1998) több következtetést sugall:

- a tinédzserek médiafogyasztása az évek haladtával hatról nyolc órára bővül;
- a tévézés elsősége nem kétséges, ám érdemes figyelni, hogy a kisebbek körében 47%-ot, míg a nagyobbaknál „csak” 37%-ot képvisel;
- a 16 év alatti fiúk szemernyivel többet ülnek számítógépüknél, mint idősebb társaik;
- a fiatalabbak körében az olvasás jelentősen veszít időben mérhető értékéből, ráadásul a lányok körében is radikális a csökkenés (a felnőtt lányok jóval több ideig olvasnak, mint fiú nemzedéktársaik, a kisebbeknél ez a különbség lényegében elmosódik);
- az idősebb fiatalok médiaidejéből 10 illetve 13%-ot jelent az olvasás és a számítógépezés, a fiatalabbaknál ezek az arányok így módosulnak: 5,2% olvasás – 15,7% komputerezés (együtt előbbieknél 23, utóbbiaknál 21%);
- az olvasás egyedül a serdültebb lányoknál nem szorul az utolsó helyre.

Az U. Johnsson-Smaragdi és társai tanulmányából (European Journal of Communication) táblázat a következőkről tanúskodik:

- vannak elég jelentős országok közti különbségek: a hollandok kevesebbet tévéznek, többet olvasnak, mint angol kortársaik;
- mindkét országban erős különbség érzékelhető a nemek számítógépezési arányaiban: a fiúk kétszer annyit (sőt, Angliában két és félszer annyit) ülnek a gép előtt;

- a holland fiataloknál az olvasás követi a tévézést a második helyen, az angoloknál az olvasás helyzete inkább a dániai képlethez áll közelebb (kis híján utolsó).

**A holland és angol gyerekek és fiatalok (9–17 év)
médiahasználati időráfordítása (perc) 1997-ben**

	Holland			Angol		
	Fiúk	Lányok	Átlag	Fiúk	Lányok	Átlag
Olvasás	43	51	47	27	33	32
Tévészés	113	114	114	151	144	147
Videózás	18	14	16	33	28	31
Számítógép	53	25	39	63	25	44
Összesen:	227	204	221	274	230	254

Az elmúlt évtizedek idősorait rendező vizsgáldások azt állapítják meg a nyugati országok lakosságát illetően, hogy a *hatvanas évek végétől körülbelül 1990-ig fokozatosan nőtt azok aránya*, akik évente legalább egy könyvet olvastak. 1969 és 1990 között Hollandiában 66-ról 76%-ra, az Egyesült Királyságban 63-ról 74%-ra, az NSZK-ban 52%-ról 72%-ra, Franciaországban 56-ról 69%-ra, s lendületes volt a bővülés az alacsonyabb szintről induló dél-európai országokban is (Olaszország: 24–42%, Spanyolország: 40–45%). Ám ez az ív a *kilencvenes évek közepére a legtöbb országban megállt, sőt megfordult*: az élen lévők közül 1994-re egyedül Hollandia növelte hajszálnyit (76-ról 77%-ra), de már az Egyesült Királyság esetében 76-ról 74%-ra, az NSZK-ban 72-ről 70%-ra és Franciaországban 69-ről 66%-ra csökkent az arány. Érdekes, hogy az alacsonyabb szintet felmutató déliek ekkor még folytatják a bővítés tendenciáját (Olaszországban 51, Spanyolországban 50%-ra).

Következtetések helyett

A londoni *D. Worlock* pár éve ezen a címen adta közre gondolatait: Az olvasás halála (On-line and CD-ROM Review 1994. 12. sz.). Nem apokaliptikus jóslatokba kíván bocsátkozni („a nyugati civilizáció pusztulása” stb.), mondja, hanem azt a gondolatot akarja hangsúlyozni, hogy az Olvasó és a Szó közti kapcsolat radikális fordulatának ideje érkezett el. Elutasítja a vészharang-kongatást, például azt, hogy a képernyőn ne lehetne avagy csak rosszabbul lehet olvasni. Ted Nelson hetvenes évekbeli hypertext-eszméjét továbbgondolva arról beszél, hogy a szó által és mögött az olvasó a tudáshoz juthat, jusson el. Megváltozik a *magányos lánc*: eddig az író által egyedülvalóságában megalkotott szöveget az (újkori) olvasó hasonló magányban igyekezett felfogni. A jövő: számtalan egymáshoz kapcsolódó alkotó lesz, a háló végtelenné válik: nem különül el az alkotó a befogadótól. Egyet-értően idézi Feizenbaum és McCorduck 1988-ban megjelent könyvéből, hogy a *könyvtárak* is megváltoznak, s *komplex tudás-struktúrák szolgáltatóivá* válnak. Paradox gondolatok? Worlock önmagát is megkérdi: vajon ő feladja-e az olvasást?

Nem, hangzik a válasz, sőt gyermekeink is szeretné továbbadni a könyv érintéséből – kezeléséből – származó többletet.

Aggódunk az információs társadalom jövelele fölött? Hallgassunk bele *N. Negroponte*-nak, a világhírű MIT multimédiás fejlesztőjének szavaiba. A gyermek életének első öt-hat évében játszva tanul, játszva integrálódik a világba. Utána hirtelen, legalább tizenkét évre külső szabályok irányítják a valóságban tett lépéseit, önállóságától megfosztva igyekszik megfelelni újabb és újabb elvárások tömegének. Eközben alig van interakció, alig jelenhet meg személyisége. Most viszont olyan világ határára értünk, amelyben nagyságrenddel nagyobb aktivitásra lesz szükség: ebben a *kockázatkedvelő új környezetben* csak személyiségüket megőrző-fejlesztő emberek fognak érvényesülni. Jó-e, ha egy gyermek naponta négy órát tévézik, olvas vagy szörfözik? Egyik sem jó, négy óra mindenképp abnormálisan sok, állítja Negroponte. Még inkább szörfözzön a hálón, s nem félteni kell az esetleges káros tartalmaktól, hanem igazi neveléssel arra kell megtanítani, hogy elkerülje a veszélyt, ahogy közlekedni is megtaníthatjuk gyermekeinket az életveszélyes utcákon. Túloz Negroponte, esetleg szándékosan tör a közvélekedés ellen?

A világban gyorsan terjed a háló. Maholnap egy milliárd lesz a felhasználók száma. (Mihelyt könnyen kezelhető mobil készülékkel viszonylag olcsón „lőghatunk” a hálón, igen gyorsan több is lehet.) Az olvasás a műveltebb, fiatalabb, jobb életkörülmények, inkább városias környezetben élők szokott médiuma, tájékozódási forrása. Az internet használóinak jelentős hányada az elterjedés első szakaszában: fiatalabb, jól szituált, magasabb jövedelmű, város lakó – és férfi. A két halmaz között mi is a látható különbség? A férfi nem vonzódása a technikai újdonság iránt (ahogy autó, videó stb. iránt). Amint kiderült – például Amerikában –, hogy az internet korántsem csupán technika, máris felzárkóznak a nők is (a tengerentúlon már megszűnt a nemek közti aránytalanság).

A mai világ egyik jellegzetessége a növekvő szabad idő, vagyis az az idő, amelyben nem kereső tevékenységet végzünk, s nem fiziológiai szükségleteinket (alszunk, étkezünk, tisztálkodunk) elégítjük ki. Négy, hat, nyolc óra szabad idő, s a hét végén még több? A való világ számára érdekes képességeinket újíthatjuk meg vagy épp használhatjuk rongyosra e szabadon, egyéni döntések által „befektetett” tőkénkből, éltünk múltó idejéből.

Akkor milyen ember legyen az ideálunk? A szuverén és szolidáris és interaktív és informált? Segített ebben az olvasás? Segíthet ebben az internet használata? Kinek-kinek megszülethet válasza. E sorok írója itt most nem kíván nyíltan rábeszélni senkit saját magánvéleményének átvételére. Mindenkinek legyen véleménye: úgy szép a világ. S öt-tíz év múlva visszapiillanthatunk majd mostani álláspontunkra: mennyire láttunk kétes jelekből valós jövőt. (S kiderül: mennyire segítettük gondolatainkkal is a jövőt – esetleg hogyan ráztuk öklünket zúgó szél ellenében?)

Sonnevend Péter